

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Статтю присвячено актуальним питанням вивчення проблем самоосвітньої діяльності студентів. Розкрито сутність поняття «самоосвіта», розглянуто різні підходи до визначення цього поняття. Сформульовано основні характеристики самоосвітньої діяльності й теоретично обґрунтовано необхідність індивідуального підходу у процесі її формування.

Ключові слова: самоосвітня діяльність, індивідуальний підхід.

Статья посвящена актуальным вопросам изучения проблем самообразовательной деятельности студентов. Раскрыта сущность понятия «самообразование», рассмотрены разные подходы к определению этого понятия. Сформулированы основные характеристики самообразовательной деятельности и теоретически обоснована необходимость индивидуального подхода в процессе ее формирования.

Ключевые слова: самообразовательная деятельность, индивидуальный подход.

Article is devoted pressing questions of studying of problems of self-educational activity of students. The essence of concept «self-education» is opened, different lines of thought to definition of this concept are considered. The basic characteristics of self-educational activity are formulated and necessity of an individual approach is theoretically proved at its formation.

Key words: self-educational activity, an individual approach.

Постановка проблеми. Самоосвіта набуває значення однієї з найважливіших потреб особистості в умовах ринкових відносин. Навчити студентів самостійно опановувати знання – одне з найважливіших завдань сучасної вищої школи. Тому актуальними стають питання психологічної й практичної підготовки студентів до самоосвітньої діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженню проблеми організації самоосвіти й самовиховання особистості учня і студента присвячені роботи А.Я. Айзенберга, Г.Н. Серікова, В.С. Ільїна, П.І. Підкасистого. Психологічні основи самоосвіти викладені А.Я. Аретом, В.К. Буряком, А.К. Громцевою, Ю.М. Кулюткіним, Н.О. Половниковою, А.В. Усовою.

Питання професійної самоосвіти розкриті В.І. Андрєєвим, С.Б. Єлкановим, М.М. Заборщиковою, І.Л. Наумченко.

Аналіз сучасних українських дисертаційних праць, присвячених проблемам самоосвіти (В.П. Шпак, Н.Г. Сидорчук, О.В. Малихін, М.Ю. Рогозіна, Н.М. Терещенко, Т.О. Івашкова, В.І. Іщенко) свідчить про те, що досліджені такі питання, як педагогічні умови формування готовності до самоосвіти, моделі готовності до самоосвіти, а також зазначені позитивні зміни в освіті студентів під час здійснення роботи щодо самоосвіти. Разом з тим, не розглянуто взагалі питання індивідуального підходу до студента у процесі формування готовності до самоосвітньої діяльності.

Мета статті – проаналізувати існуючі погляди сучасних учених на проблему формування готовності до самоосвіти та індивідуальний підхід до студента під час цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз різних трактувань поняття «самоосвіта» дозволяє виділити три найбільш загальні підходи до його розгляду. Один з них характеризується розумінням самоосвіти як цілеспрямованої, планомірної, самостійної роботи з підвищення своєї професійної майстерності (М.М. Заборщикова, П.Г. Пшебільський та ін.). У цьому контексті самоосвіта розглядається як професійна функція, а її ціль пов'язується з підвищенням ефективності професійної діяльності. Інший, більш розгорнутий, – з розумінням самоосвіти як індивідуально-особистісного процесу цілеспрямованого й систематичного поліпшення, вдосконалення, розвитку себе і своєї діяльності (М.В. Козієв, Ю.М. Кулюткін, Г.С. Сухобська). Третій підхід передбачає розгляд самоосвіти як виду, форми, засобу пізнавальної діяльності (П.І. Підкасистий, Л.М. Фрідман, Л.Г. Борисова, П.Г. Пшебільський). У дослідженні ми дотримувалися саме цього підходу під час визначення самоосвіти як форми пізнавальної діяльності, що характеризується активністю, самостійністю, добровільністю й спрямованістю на розвиток розумових сил і здатностей, формування культури розумової праці.

П.І. Підкасистий і Л.М. Фрідман формулюють основні положення концепції самоосвіти у вищому навчальному закладі [2]:

– цілеспрямоване формування в людини готовності до самоосвіти – одне з основних завдань системи освіти;

– виховання, освіта, розвиток і професійна підготовка студентів повинна здійснюватися на основі нерозривного взаємозв'язку навчання з їхньою самоосвітньою діяльністю, науково-дослідною роботою, участю у вирішенні виробничих завдань;

– усі зусилля педагогічного процесу повинні бути спрямовані на підвищення рівня готовності особистості до самоосвіти;

– у результаті керування самоосвітою в студентів послідовно повинна формуватися потреба користуватися самоосвітою як засобом вирішення соціально значущих завдань і задоволення своїх інтересів: забезпечувати високий рівень засвоєння системи узагальнених знань, умінь і навичок з усіх досліджуваних дисциплін; виробляти вміння користуватися найпоширенішими джерелами інформації, раціонально організувати свою діяльність у процесі самоосвіти;

– провідна ланка керування самоосвітою – системна взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу;

– поступове перетворення цілісного педагогічного процесу в самоосвітній, перетворення, що відбувається на основі підвищення рівня готовності до самоосвіти кожної особистості – головний напрям діяльності, націленої на вдосконалення процесу керування самоосвітою студентів.

Багато вчених справедливо зауважують, що, незважаючи на гнучкість і більшу індивідуалізацію самоосвіти, її не можна розглядати як стихійний процес. Усе більша кількість авторів звертає увагу на існуючий взаємозв'язок освіти й самоосвіти, зумовлений закономірністю, пов'язаною з тим, що на кожній стадії навчання поряд з науковими основами предметів вивчається й науковий метод пізнання, методика самостійного засвоєння знань і застосування їх на практиці.

Готовність до самоосвіти стає невід'ємною складовою підготовки студента до життя в умовах швидкозмінних орієнтирів професійної діяльності на ринку праці. Готовність до самостійного навчання за своїм змістом є складним поєднанням знань, умінь і навичок навчальної праці, ціннісних орієнтацій особистості, інтелектуальних, організаторських, моральних і вольових якостей.

Самоосвіта знаходить своє вираження в активному пошуку, спрямованому на вирішення певних проблем і завдань шляхом пізнавальної діяльності. Відповідно до визначення Ю.М. Кулюткіна й Г.С. Сухобської пізнавальна діяльність «розгортається у внутрішньому плані («у розумі») і здійснюється за допомогою різного виду розумових операцій, щодо ідеальних об'єктів – уявлень й понять, втілених у формі схематичних образів, знаків, символів або слів природної мови» [1, с. 103]. У студентському віці, згідно з дослідженнями Б.Г. Ананьєва, пізнавальна діяльність приводить до структурування інтелекту, але дуже варіативно й індивідуально. Індивідуальні розходження в мисленні виражені досить чітко, це дозволяє стверджувати про розумові здібності, що визначають успішність у виконанні самоосвітньої діяльності.

Сучасні українські вчені, які досліджують проблеми самоосвіти, (М.Ю. Рогозіна, В.І. Іщенко, Т.О. Івашкова, Н.М. Терещенко) виділяють

три рівні готовності до самоосвітньої діяльності: високий, середній і низький.

Високий рівень визначається стійкими вміннями й способами самоосвітньої діяльності, рефлексивним ставленням студента до навчання. Учні характеризуються ініціативністю, здатністю до контролю, сформованою оцінною системою, уміннями планувати самостійну пізнавальну діяльність і самостійно переборювати труднощі, що виникають.

Середній рівень відрізняє те, що учні засвоїли вміння й способи самоосвіти, але процеси самоосвітньої діяльності відбуваються недостатньо активно, виявляється неусвідомлений характер мотивів пізнавальних досягнень. Учні добре виконують роботу за готовим планом і не завжди готові долати труднощі, що виникають у пізнавальній діяльності.

Низький рівень готовності до самоосвітньої діяльності виявляється в тому, що учні зазнають труднощів на всіх її етапах та під час виконання самостійних робіт потребують педагогічної допомоги викладача.

Сучасними вченими з метою формування високого рівня готовності до самоосвіти пропонується ознайомлювати студентів із прийомами самоосвіти й навчати навичкам самоосвіти шляхом виконання творчих самостійних робіт. Така робота виявляється ефективною для сильних учнів. Чим сильніший учень, тим краще він навчається прийомам самоосвітньої діяльності. У дисертаційному дослідженні М.Ю. Рогозіної доведено, що існує лінійна залежність між рівнем готовності до самоосвіти й рівнем знань студентів [3]. Українські вчені у своїх дослідженнях наводять статистичні дані, які свідчать, що навіть у процесі інтенсивної роботи з формування готовності до самоосвітньої діяльності завжди існує відсоток студентів, які залишаються на низькому рівні готовності до такої діяльності (М.Ю. Рогозіна – 14%, В.І. Іщенко – 12%, Т.О. Івашкова – 50%). У дисертаційному дослідженні В.П. Шпак наведено дані про те, що після посиленої роботи із самоосвіти під час виконання завдань, що вимагають додаткових знань, 15% групи віддали перевагу консультації викладача самостійному пошуку. Для організації ефективного навчального процесу у ВНЗ необхідний аналіз можливостей студента з напрямку самоосвітньої діяльності залежно від його рівня готовності.

З метою одержання емпіричної картини особливостей формування навичок самоосвітньої діяльності було проведено констатувальний експеримент, у якому брали участь 48 курсантів другого курсу, котрі вивчають математичні дисципліни за спеціальностями «Психологія» в Харківському національному університеті внутрішніх справ. Усіх курсантів було поділено на три підгрупи за низьким, середнім, високим рівнями навчальних умінь. Протягом трьох лабораторних занять їм пропонувалося

вирішувати завдання, що вимагають додаткових знань, які студенти могли одержати з виданих викладачем дидактичних матеріалів. Реєструвалася кількість звертань студентів до викладача із проханням про допомогу під час планування, виконання й оцінювання завдання. Результати експерименту наведено в таблиці.

Кількість курсантів, які зверталися за допомогою до викладача на першому занятті:

Рівень навчальних умінь	під час планування	під час виконання завдання	під час оцінки правильності виконання завдання
Високий (12)	12	3	10
Середній (27)	27	25	20
Низький (9)	9	9	9

на другому занятті:

Рівень навчальних умінь	під час планування	під час виконання завдання	під час оцінки правильності виконання завдання
Високий (12)	3	1	2
Середній (27)	27	27	12
Низький (9)	9	9	9

на третьому занятті:

Рівень навчальних умінь	під час планування	під час виконання завдання	під час оцінки правильності виконання завдання
Високий (12)	1	0	10

Середній (27)	15	18	3
Низький (9)	9	9	2

Узагальнюючи результати проведеного зрізу, можна стверджувати, що в курсантів молодших курсів уміння і навички самоосвітньої діяльності сформовані недостатньо. Різним за навчальними вміннями групам студентів необхідне різне педагогічне супроводження під час формування в них умінь самоосвітньої діяльності.

Варто зазначити, що для виконання цих завдань різним студентам потрібна була не тільки допомога викладача, але й різний час для виконання завдань. Частина студентів шораз залишалася після занять, щоб закінчити отримане завдання. Крім цього, студенти з низьким рівнем навчальних умінь на першому занятті взагалі намагалися відмовитися від виконання завдань, мотивуючи це тим, що не зможуть виконати такі завдання. Потрібна диференціація та індивідуалізація навчання студентів під час формування готовності до самоосвітньої діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для успішного формування готовності до самоосвітньої діяльності важлива діагностика рівня навчальних умінь студентів, згідно з якими повинні бути розроблені індивідуальні траєкторії самоосвіти. Різним групам студентів потрібний різний педагогічний супровід у процесі формування в них умінь самоосвітньої діяльності, що зумовлює необхідність подальших досліджень з цього напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кулюткин Ю.Н. Исследование познавательной деятельности учащихся вечерней школы. Самоорганизация познавательной активности личности как основа готовности к самообразованию. / Ю.Н. Кулюткин, Г.С. Сухобская. – М., Педагогика, 1977. – 152 с.
2. Пидкасистый П.И. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы. / П.И. Пидкасистый, Л.М. Фридман, М.Г. Гарунов – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 354 с.
3. Рогозіна М.Ю. Педагогічні основи самоосвітньої діяльності майбутніх учителів природничих дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / М.Ю. Рогозіна. – Луганськ, 2005. – 20 с.
4. Шпак В.П. Организация самообразования студентов педагогических вузов: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / В.П. Шпак. – Харьков, 1994. – 158 с.